

# Slobodno vrijeme mladih s posebnim osvrtom na ruralno-urbani kontinuum

***Vlasta Ilišin***

*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

*E-mail: vlasta@idi.hr*

**SAŽETAK** Autorica u prilogu analizira neke aspekte korištenja slobodnog vremena (dokolice) zaposlene i nezaposlene mladeži sredinom devedesetih godina u Hrvatskoj. Polazeći od dokolice kao značajnoga razvojnog resursa pojedinaca i skupina u suvremenom društvu raščlanila je rezultate iskustvenog istraživanja slobodnog vremena hrvatske gradske i seoske mladeži. Rezultati empirijskog istraživanja kazuju da su mladi većinom zaokupljeni aktivnostima čija je primarna funkcija zabava i razonoda, dok se kreativnim i intelektualno zahtjevnijim aktivnostima razmjerno rijetko bave. Usporedba dobivenih podataka s nalazima sličnoga ranijeg istraživanja pokazala je da se u sadržaju i načinu provođenja dokolice mladih nisu zbile značajne promjene. Komparacija između mladeži i starijih potvrdila je da mladi i nadalje provode znatno bogatije i svestranije slobodno vrijeme, jer gotovo u svim promatranim aktivnostima participiraju značajno više od starijih. Mladi se u preferiranju određenih aktivnosti međusobno najviše razlikuju s obzirom na stupanj obrazovanja, zanimanje, provenijenciju, te rezidencijalni i bračni status. U tom kontekstu pokazalo se da ruralno podrijetlo i domicil (slično nižem obrazovanju, zanimanju s nižim kvalifikacijama i življenjem u braku) djeluje restriktivno na participaciju mladih u većini promatranih aktivnosti. Naposljetku, rad završava reinterpretacijom iskustvenih nalaza u kontekstu aktualnog procesa retraditionalizacije u nekim drugim područjima društvenog života u Hrvatskoj.

**Ključne riječi:** slobodno vrijeme (dokolica), ruralno-urbani kontinuum, seoska i gradska mladež, obrasci provođenja slobodnog vremena, Hrvatska

**Primljeno:** 12. prosinca 1998.

## 1. Pojam i funkcije slobodnog vremena

Slobodno vrijeme jedna je od najznačajnijih sastavnica svagdašnjega života pojedinaca i grupa u suvremenom društvu, te istodobno važan indikator načina i kvalitete svakidašnjega života. Važnost dokolice za mlade višestruka je i proizlazi iz činjenice da mladi raspolažu s razmjerno više slobodnog vremena od starijih, ali i iz uloga koje se tom vremenu pripisuju, a koje su osobito intrigantne, jer je za dobar dio te populacije proces socijalizacije još uvijek aktualan.

Za početak bismo sažeto razmotrili fenomen slobodnog vremena. Naime, neupitno je da je *slobodno vrijeme* društveni fenomen nastao u industrijskoj civilizaciji, kada dolazi do masovnoga zapošljavanja te strogog razgraničenja radnoga i neradnog vremena, postupnog skraćivanja radnog vremena i povećanja materijalnog bogatstva. U takvim okolnostima slobodno vrijeme postaje masovna pojava i ono se uvjetno osamostaljuje kao zasebna sfera svakodnevnoga života (Burns, 1973.; Rapaport & Rapaport, 1974.; Martinić, 1977.). Iako je pojam slobodnog vremena višeznačan, zbog čega su i pristupi njegovu istraživanju različiti, slobodno se vrijeme prije svega promatra u relaciji spram društvenoobveznoga rada. Pri tome se drži da slobodno vrijeme zadobiva stanovitu autonomiju spram rada, pa se sukladno tome govori o interakciji rada i slobodnog vremena: karakter rada u velikoj mjeri određuje ponašanje pojedinca u njegovu slobodnom vremenu, ali stoga i način korištenja slobodnog vremena može utjecati na karakter rada (Kaplan, 1961.; Parker, 1974.; Božović, 1979.; Lefebvre, 1988.).

Iz povezanosti rada sa slobodnim vremenom proizlaze i dva osnovna tipa definicija slobodnog vremena: za jedan pristup dominantno je njegovo promatranje unutar dimenzije ukupnog vremena, a za drugi koncentracija na funkcije (kakvoću) slobodnog vremena (Parker, 1985.). Tako se osnovna distinkcija može prepoznati u određivanju sadržaja slobodnog vremena: slobodno vrijeme kao cjelokupan ostatak vremena nakon društvenoobveznoga rada, koje obuhvaća različite aktivnosti (putovanje na posao ili s posla, dopunski rad, različite društvene i obiteljske obveze, te na koncu aktivnosti po vlastitu izboru), ili slobodno vrijeme kao vrijeme koje obuhvaća samo one aktivnosti izabrane isključivo po slobodnoj volji pojedinca (Dumazedier, 1967.). Premda kolokvijalno značenje slobodnog vremena podrazumijeva svo vrijeme preostalo nakon profesionalnoga (društvenoobveznoga) rada, većina istraživača pod slobodnim vremenom ipak razumijeva samo one aktivnosti koje konstituiraju *dokolice*, često rabeći te termine kao sinonime (Kaplan, 1961.; DeGrazia, 1962.; Dumazedier, 1967.; Despot, 1976.; Božović, 1979.; Parker, 1985.). U tom kontekstu *dokolica je neobvezan segment šire shvaćenoga slobodnog vremena*, a koje još obuhvaća i tzv. *poluslobodno vrijeme* u kojemu pojedinac obavlja aktivnosti koje su nužne, ali ne spadaju u njegov društvenoobvezni rad (Dumazedier, 1972.). Otuda J. Dumazedier pokazuje da struktura svakodnevnoga života nije bipolarna (rad - slobodno vrijeme) nego bar tripartitna (rad - druge obveze - slobodno vrijeme).

Posebnu teškoću u analizi slobodnog vremena predstavlja činjenica da većina aktivnosti izvan društvenoobveznoga rada nema za sve ljude isto značenje - iste su aktivnosti za jedne ljude manje ili više neugodna i zamorna obveza, a za druge su ugodna i relaksirajuća aktivnost. Unatoč tome moguće je i nužno definirati fenomen, što je vrlo pregnantno obavio J. Dumazedier ponudivši sljedeću definiciju: "slobodno je vrijeme skup zanimanja kojima se jedinka može do mile volje predati, bilo da se odmori, bilo da se razonodi, bilo da razvije dragovoljno društveno učešće, svoje informiranje ili svoje naknadno obrazovanje, pošto se oslobodila svih profesionalnih, porodičnih ili društvenih obaveza" (1972: 680). Ta se definicija slobodnog vremena poklapa sa značenjem termina dokolice i ona je polazište ovoga rada, pri čemu se pojmovi slobodno vrijeme i dokolica rabe kao sinonimi. Dodatan argument za zanemarivanje tih razlika između slobodnog vremena i dokolice uvjetuje usmjerenost na mlade, društvenu skupinu koja je najmanje zaokupljena dodatnim aktivnostima izvan društvenoobveznoga rada. Riječju, iako prihvaćamo tezu da dokolica tvori "najslobodniji" dio cjelokupnoga slobodnog vremena, držimo da se u slučaju mladih slobodno vrijeme i dokolica praktički izjednačuju, što omogućuje uporabu obaju termina u istom značenju.

J. Dumazedier (1967.) je definirao i tri osnovne funkcije slobodnog vremena (dokolice): odmor (rekuperacija), zabava i razvoj ličnosti. Funkcijama slobodnog vremena bave se gotovo svi autori koji izučavaju taj fenomen, stavljajući poseban naglasak na dimenziju razvoja ličnosti. Ta se dimenzija drži najvažnijom odrednicom kakvoće korištenja dokolice iz koje se prosuđuje o njezinu značenju i dosezima. Najkraće rečeno, elitistički orijentirani autori drže da raspolaganje sve većim fondom slobodnog vremena nije jednoznačno poželjno, jer svi pojedinci i društvene skupine ne posjeduju nužne pretpostavke (primjerice, respektabilno obrazovanje) za adekvatno korištenje slobodnog vremena (Kaplan, 1961.; DeGrazia, 1962.; Veblen, 1966.). Unekoliko drukčije viđenje slobodnoga vremena zastupaju autori koji to vrijeme motre kao sastavni dio svakodnevnoga života u suvremenoj civilizaciji, a unutar sebe kao integralan fenomen čije se funkcije međusobno prožimaju (Božović, 1979.; Mills, 1979.; Morin, 1979.; Parker, 1985.). Otuda slijedi da kultiviranje dokolice jest vrlo važna ali ne i jedina legitimna dimenzija slobodnoga vremena. Osim toga, budući da je suvremeno društvo socioklasno i sociokulturno raslojeno, očekuje se da ta raslojenost zahvaća i sferu proizvodnje i sferu potrošnje (koja je u uskoj svezi s dokolicom) pa se utoliko i unutar slobodnog vremena, kao globalnog fenomena suvremenog društva, očitavaju razlike između različitih društvenih skupina u njegovu korištenju (Božović, 1979.; Touraine, 1980.; Lefebvre, 1988.). Napokon, te se razlike očituju i između različitih društava sukladno međusobnim razlikama između njihovih kultura.

U slučaju mladeži uloge slobodnog vremena posebice se aktualiziraju, naprosto zato što bar dio mladih prolazi kroz intenzivno formativno razdoblje. Zato ispitivanje aktivnosti koje mladi preferiraju u svojoj dokolici nije samo pukom evidentiranje načina korištenja dokolice i stjecanje uvida u eventualno različite obrasce (stilove) provođenja dokolice, nego se kroz te aktivnosti nastoji očitati funkcije

koje one ispunjavaju. Takav pristup uvažava stajalište da se i kroz slobodno vrijeme mladi socijaliziraju, a što implicira da ono utječe na razvoj ličnosti mladih u većoj mjeri nego u slučaju starije populacije. Zato se u empirijskim istraživanjima mora voditi računa o tome da izbor aktivnosti u dokolici određuju *tzv. subjektivni faktori* (socijalizacijska iskustva, društveni položaj mladih i njihovih roditelja, stečene navike, sposobnosti, obrazovanje itd.) s jedne strane, i *tzv. objektivne okolnosti*, tj. sve ono što društvena zajednica baštini, nudi, nameće i tolerira, s druge strane. Drukčije rečeno, iako nije sporno da se u dokolici pojedinci i grupe posvećuju aktivnostima isključivo po vlastitom izboru, valja znati da je taj izbor uvjetovan subjektivnim i objektivnim (ne)mogućnostima da se određeni interesi kako razvijaju tako i zadovolje. To važi i za mlade, a znači da sama činjenica što okolina smatra da bi bilo poželjno da većina aktivnosti kojima se mladi bave u svojoj dokolici pridonosi razvoju ličnosti, ne znači da se to u svakodnevici i zbiva. Osim toga, linija razgraničenja između pretpostavljenih funkcija dokolice nije dostatno jasna i jednoznačna da bi se, na pr., odmor i razonoda mogli neupitno proglasiti nepoželjnim, beskorisnim pa čak i pogubnim, traćenjem slobodnog vremena.

## 2. Metodološke napomene

Ponajprije, u ovom radu baratamo empirijskim podacima prikupljenima ekstenzivnim istraživanjem socijalne strukture i kvalitete života provedenim sredinom 1996. godine na teritoriju cijele Republike Hrvatske (osim Podunavlja)<sup>1</sup>. U tom projektu slobodno je vrijeme bilo mali segment ispitivanja ukupne kvalitete života. Određenije, instrument za ispitivanje slobodnog vremena uključivao je samo pitanja o učestalosti bavljenja određenim aktivnostima u dokolici, odlasku na zimovanje/ljetovanje i putovanjima u inozemstvo. Iz toga proizlaze dosezi i ograničenja analize koja slijedi, a koja se nužno mora zadržati na najosnovnijim pokazateljima bez produbljenoga empirijskog uvida u sadržajne, pa i funkcijske komponente ispitivanog problema. No to ne znači da tako reducirani podaci onemogućuju svako propitivanje kvalitete i funkcija slobodnog vremena mladih. Pače, temeljem tih rezultata pokušat će se barem naznačiti funkcije slobodnog vremena mladih na koje ukazuje način provođenja toga vremena.

### 2.1. Problem i ciljevi istraživanja

U analizi načina provođenja (strukture) dokolice mladih i njegove povezanosti s različitim socijalnim obilježjima mladih, što je temeljni problem ovoga rada, polazi se od dvije hipoteze: a) način provođenja slobodnog vremena mladih nije pretrpio značajne promjene u usporedbi s ranijim razdobljem; b) način provođenja slo-

<sup>1</sup> Radi se o projektu *Društvena struktura i kvaliteta života u periodu tranzicije* (voditelj Alija Hodžić) što ga je realizirao Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva iz Zagreba.



bodnog vremena jače je povezan sa sociodemografskim, sociostrukturnim i sociokulturnim obilježjima mladih. Sukladno rečenome, ciljevi analize jesu:

1. ustanoviti i opisati način na koji mladi provode (strukturu) slobodno vrijeme i promjene nastale od kraja osamdesetih godina<sup>2</sup>;
2. ustanoviti razlike u načinu provođenja slobodnog vremena između mladih i starijih;
3. ustanoviti i protumačiti razlike između podskupina mladih u načinu provođenja slobodnog vremena s posebnom analizom utjecaja ruralno-urbanog kontinuumu;
4. ustanoviti i raščlaniti obrasce (stilove) provođenja slobodnog vremena mladih i razlike između pojedinih podskupina mladih.

## 2.2. Struktura uzorka mladih

Kako je istraživanje provedeno na uzorku radnoaktivnoga stanovništva Hrvatske, nužno je pojasniti značajke poduzorka mladih, tim prije što se već na toj razini mogu detektirati neke osobitosti populacije mladih u suvremenoj Hrvatskoj.

*Uzorak mladih* na kojemu se zasniva ova analiza čine 468 ispitanika u dobi od 18. do 30. godine života. On je deriviran kao poduzorak iz čitavog uzorka radnoaktivnog pučanstva koji je obuhvatio 2.202 ispitanika i omogućuje usporedbe sa starijima, a što u većini istraživanja mladeži nije moguće postići.

Karakteristike uzorka mladih izvedene su iz podataka o sedam obilježja, koja se u analizi koriste kao tzv. nezavisne varijable. Struktura uzorka mladih je sljedeća:

*spol:* 50% žene, 50% muškarci;

*školska sprema:* 5% nezavršena osnovna škola, 22% završena osnovna škola, 20% zanatska/industrijska škola, 42% srednja škola, 11% viša i visoka stručna sprema;

*zanimanje:* 32% nezaposleni, 43% radnici, 12% službenici, 13% stručnjaci;

*mjesto rođenja:* 45% selo, 32% grad, 23% veliki grad;

*mjesto stanovanja:* 39% selo, 32% grad, 13% makroregionalni centar, 16% Zagreb;

*bračni status:* 67% neudatih/neoženjenih, 33% oženjenih/udatih;

*religioznost:* 69% religioznih, 19% neodlučnih, 12% nereligioznih.

U uzorku mladih prevladavaju religiozni ispitanici, oni koji još nisu u braku te rođeni i nastanjeni u urbanim naseljima. Po obrazovanju najveći ih je broj srednje kvalificiranih (s tim što je gotovo trećina onih koji traže posao ili rade bez ikakvih

.....  
<sup>2</sup> Za usporedbu se koriste rezultati dobiveni u istraživanju *Društvena struktura i kvaliteta života* što ga je 1989. godine proveo Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (voditelj Mladen Lazić), također na teritoriju cijele Hrvatske (2.508 ispitanika, od kojih je poduzorak mladih činio 501 ispitanik).

kvalifikacija), dok je po profesionalnom statusu (zanimanju) najviše mladih radnika i nezaposlene mladeži. Međutim, kako poduzorak po socioprofesionalnom statusu čini nezaposlena i zaposlena mladež (koja je potom podijeljena u tri skupine po zanimanju), dobiveni se podaci ne mogu transponirati na cjelokupnu hrvatsku mladež. Da bi se to moglo, uzorkom mladih morali bi biti obuhvaćeni još i srednjoškolci, studenti i mladi poljoprivrednici, što u istraživanju radnoaktivne populacije nije moglo biti realizirano. Točnije, ispitan je stanovit broj mladih poljoprivrednika ali je njihov udjel bio zanemariv (oko 2%) zbog čega je taj segment anketirane populacije mladih izostavljen iz obrade podataka.

Kako se moglo i očekivati, mladi se od starijih statistički značajno razlikuju s obzirom na bračni status ( $C = .500$ ), te zanimanje ( $C = .281$ ), mjesto rođenja ( $C = .226$ ) i stručnu spremu ( $C = .219$ ). Samo 8% starijih nije u braku (to su poglavito udovci/udovice), čak 72% ih je ruralne provenijencije, 9% ih je nezaposleno, znatno veći broj ih je zaposlenih na mjestima stručnjaka (23%), ali i više ih je bez ikakvih kvalifikacija (51%), dok ih upola manje posjeduje srednju stručnu spremu (20%). Te su razlike između mladeži i starijih u sociostrukturnim obilježjima poznate iz ranijih istraživanja i opetovano ustanovljene svjedoče o višedesetljetnom kontinuiranom procesu urbanizacije i porastu obrazovnih postignuća među hrvatskim stanovništvom. Posljedica je da se mladež po nekim sociostrukturnima i sociokulturnim obilježjima može prepoznati kao skupina koja bi mogla biti u povoljnijem socijalnom položaju. No budući da je nezaposlenost među mladima tri i pol puta veća nego među starijima i da je struktura njihove zaposlenosti lošija (ponajviše zbog upola manje zaposlenosti na visokostručnim poslovima), valja pretpostaviti da je društveni status radnoaktivne mladeži nepovoljniji od statusa starijih. Kako nema naznaka oporavka gospodarskih prilika u Hrvatskoj, može se pretpostaviti da će postojeće sociokulturne prednosti mladeži još zadugo ostati tek potencijalne naravi, a ukoliko se kriza protrahira realno je očekivati i djelomičan gubitak postojećih potencijala (zbog dugotrajne nezaposlenosti, zbog zapošljavanja na neadekvatnim poslovima, ili zbog odlaska kvalificirane mladeži u inozemstvo).

S druge strane, *mladež se danas od starijih statistički značajno ne razlikuje u pogledu religiozne samoidentifikacije, iako je prethodnih desetljeća ta razlika bila evidentna*. Naime, istraživanja provedena od šezdesetih do konca osamdesetih godina pokazala su da je mladež bila značajno manje religiozna od starijih. Radi li se o trajnoj tendenciji ili o razmjerno kratkotrajnoj reakciji na bitno izmijenjene društvene okolnosti (iskustvo rata, veća sloboda iskazivanja vjerskih osjećaja, pojava novih vrijednosti kao društveno dominantnih, potpomognutih vjeronaukom u školi), pokazat će buduća istraživanja.

### 3. Rezultati i interpretacija

U ovom dijelu rada izloženi su i interpretirani osnovni pokazatelji o slobodnom vremenu mladih te rezultati korelacijske i faktorske analize. Pri tome je posebna pozornost posvećena usporedbama korištenja dokolice ruralne i urbane mladeži.

#### 3.1. Način korištenja slobodnog vremena mladih

Ovdje raščlanjujemo strukturu (vrste) aktivnosti mladeži u dokolici sredinom devedesetih godina, promjene koje su u tom segmentu svakodnevice mladih nastupile od kraja osamdesetih godina, razlike spram starijih i razlike između podskupina mladih.

Ispitivanje dokolice mladih u 1996. godini (tablica 1.) pokazalo je da su dominantne dnevne aktivnosti gledanje TV-programa i slušanje glazbe. Posebice TV programa<sup>3</sup> koji svakodnevno prati devet desetina mladih. Visokofrekventne aktivnosti (ponajviše tjednog ritma) većine ispitanika jesu posjećivanja i susreti s prijateljima i nešto rjeđe s rođacima. To svjedoči o relativno čvrstim socijalnim vezama i kontaktima te o ukorijenjenosti tradicionalnih oblika provođenja dokolice. Razmjerno učestale i stabilnog ritma jesu i neke međusobno raznorodne aktivnosti: čitanje knjiga, izlasci u gostionice ili kavane a nešto rjeđe u restorane, te odlasci u kino i crkvu. Manje učestale aktivnosti jesu bavljenje sportom, lovom i ribolovom te izleti, a mladi se najrjeđe bave nekim hobijem te sviranjem, slikanjem i pisanjem.<sup>4</sup> Takva raspodjela učestalosti aktivnosti pokazuje dobro poznatu sliku: *u dokolici mladih prevladavaju aktivnosti čija je prvenstvena funkcija zabava, razonoda i rekreacija, dok se intelektualno i kreativno zahtjevnijim aktivnostima bavi razmjerno manji broj ispitanika.* Iz toga slijedi da manji dio aktivnosti u dokolici mladih neosporno pridonosi razvoju ličnosti, ali taj zaključak valja relativizirati, jer niz aktivnosti koje se svrstavaju u zabavu i razonodu može u stanovitoj mjeri sadržavati i elemente koji također pridonose razvoju ličnosti.

.....

<sup>3</sup> Dodatna analiza pokazala je da mladi najredovitije gledaju igrane filmove i serije te zabavno-glazbene emisije, nešto neredovitije sportski i informativno-politički program, još rjeđe dokumentarne filmove, a najmanje emisije o kulturi i umjetnosti. Sve skupine mladih podjednako često (ne)gledaju igrane filmove i serije, informativno-politički i dokumentarni program, dok emisije o kulturi i umjetnosti preferiraju žene i visokoobrazovani stručnjaci, sport muškarci, a zabavno-glazbene emisije žene. Mladež se istodobno od starijih razlikuje samo po rjedem praćenju informativno-političkog programa, što je još jedan pokazatelj permanentno manjeg interesa mladih za politiku i politička zbivanja.

<sup>4</sup> U ovom istraživanju nisu ponuđene aktivnosti kao što su izlasci u disco-klubove i kompjutorske/video-igre, sada već standardni elementi instrumenta za ispitivanje dokolice mladih, jer upitnik nije bio koncipiran za mlade, nego za cjelokupnu radnoaktivnu populaciju.

Tablica 1.  
Učestalost sudjelovanja mladih u aktivnostima dokolice (u %)

Aktivnosti	Nikada	Rjeđe od mjesečno	Mjesečno	Tjedno	Dnevno
Kino	37	29	25	9	0
Kazalište, koncerti ozbiljne glazbe, izložbe	58	29	11	2	0
Restorani	42	33	18	6	1
Gostionice, kavane	17	10	15	45	13
Izleti	39	42	16	3	0
Sport, lov i ribolov	51	17	9	18	5
Čitanje knjiga	28	19	17	19	17
Slušanje glazbe (slušanje radija)	3	1	3	11	82
Gledanje TV, videa	2	0	2	7	89
Sviranje, pisanje, slikanje i sl.	71	11	4	7	7
Posjećivanje s prijateljima	2	3	12	50	33
Posjećivanje s rođacima	5	15	35	38	7
Odlazak u crkvu	23	31	19	26	1
Hobi (pletanje, filatelija, političke aktivnosti)	68	8	8	10	6
Zimovanje/ljetovanje u 1995. godini:					
1. Ne	67				
2. Da	33				
Putovanje u inozemstvo u 1995. godini:					
1. Ne	48				
2. Da, poslovno	8				
3. Da, u kupovinu	33				
4. Da, kao turist	11				

Usporedba dokolica mladih sredinom devedesetih i mladih koncem osamdesetih godina (Ilišin, 1991.: 166) ukazuje na neke indikativne pomake. Najveća promjena registrirana je u pogledu odlazaka u crkvu: udjel onih koji nikada nisu išli u crkvu za sedam je godina smanjen za 33%. Takav rezultat ne čudi u kontekstu općeg porasta religioznosti u hrvatskoj populaciji od početka devedesetih godina (Skledar i Marinović Jerolimov, 1997.). Identičan, premda nešto blaži trend, uočljiv je i za izlaske u kavane i bavljenje sviranjem, slikanjem i pisanjem (broj mladih koji se ne bave tim aktivnostima opao je oko 16%), a smanjen je i broj onih koji ne idu u kazalište, na koncerte i izložbe (za oko 9%), te na izlete (za 6%). S druge strane, porastao je udjel mladih koji se ne bave nijednim hobbijem (za 17%) i koji nikada ne idu u kino (za 11%), a što je vjerojatno kompenzirano korištenjem

videa, te onih koji ne izlaze u restorane, ne bave se sportom i ne čitaju knjige (porast od 3 do 6 posto). S treće strane, najfrekventnije aktivnosti - gledanje TV-programa, slušanje glazbe i posjećivanje s prijateljima i rođacima ostale su na istoj razini. Za razliku od odlazaka u crkvu i kino, promjene u učestalosti sudjelovanja u ostalim promatranim aktivnostima ne čine se dostatno konzistentnima i simptomatičnima da bi se mogla prepoznati određena tendencija. Drugim riječima, vjerojatno su te oscilacije plod slučajnosti, tim prije što se radi o relativno malim kvantitativnim promjenama. Tijekom sedam godina nastupile su i zamjetne promjene u odlascima na zimovanje/ljetovanje i u putovanjima u inozemstvo. Naime, u odnosu na konac osamdesetih godina, broj mladih koji su išli na zimovanje/ljetovanje opao je za 8%, dok je broj onih koji su putovali u inozemstvo porastao za 12% (Ilišin, 1991.: 166). Budući da su se odlasci na godišnji odmor prorijedili i da se učestalija putovanja u inozemstvo poduzimaju poglavito radi kupovine (preko 60%), čime se nastoji kompenzirati skupoća nužnih artikala u domaćim trgovinama, te su promjene posljedica pada životnog standarda suvremene hrvatske mladeži.

Zanimljive su i razlike između mladeži i starijih sredinom devedesetih godina. Najkraće rečeno, mladi u većini promatranih aktivnosti sudjeluju više od starijih. Mladi češće idu u kino ( $C = .407$ ), gostionice ( $C = .404$ ) i restorane ( $C = .303$ ), češće se bave sportom ( $C = .248$ ) i slušaju glazbu ( $C = .231$ ), češće idu na izlete ( $C = .220$ ) i u kazalište ( $C = .219$ ), a i češće se druže s prijateljima ( $C = .206$ ). Veća participacija mladih u većini aktivnosti dokolice već je standardan podatak te se može zaljučiti da opstaje tendencija znatnog diferenciranja u korištenju slobodnoga vremena po dobi.<sup>5</sup> Pri tome je mladež trajno ona dobná grupa čija je dokolica aktivnija i svestranija. Kako u ovom istraživanju nije ispitivan tzv. budžet slobodnog vremena, može se tek pretpostaviti da razlog ustanovljenim razlikama djelomice leži u većem fondu slobodnoga vremena kojim mladi raspolazu. No najpouzdanije tumačenje jest da se kroz ustanovljene razlike po dobi skupno reflektiraju razlike u ostalim obilježjima mladih i starijih, kao što su stupanj obrazovanja i urbaniziranost, te profesionalni i bračni status. Ovome treba dodati da je više mladih negoli starijih išlo na zimovanje/ljetovanje ( $C = .228$ ) i više su putovali u inozemstvo ( $C = .298$ ). Budući da mladi ne raspolazu s više financijskih sredstava, očito je da i te aktivnosti najviše ovise o socijalnim obilježjima, koja i inače pridonose razlikama između mladeži i starijih u korištenju dokolice.

Najznakovitije su ipak razlike između pojedinih podskupina mladeži, a koje su ovdje određene prema pet obilježja: spolu, stupnju obrazovanja, zanimanju, bračnom statusu i religioznoj samoidentifikaciji. Mladi se po sudjelovanju u aktivnostima dokolice međusobno ponajviše razlikuju s obzirom na stupanj obra-

.....  
<sup>5</sup> Primjerice, krajem osamdesetih godina ustanovljeno je više razlika između mladeži i starijih osoba. Tada su mladi, osim učestalije participacije u navedenim aktivnostima, češće od starijih čitali knjige, bavili se nekim hobiem, te sviranjem, pisanjem i slikanjem, ali - za razliku od danas - nisu češće išli u kazalište (Ilišin, 1991.: 167).

zovanja: dobiveno je ukupno osam statistički značajnih povezanosti (C iznose od .373 do .214). Točnije, linearno s porastom obrazovanosti povećava se i participacija u nizu aktivnosti: odlascima u kino, kazalište, restorane i na izlete, u čitanju knjiga i bavljenju pisanjem, sviranjem i slikanjem te raste broj odlazaka na ljetovanje, a opada učestalost odlazaka u crkvu. Vrlo slične tendencije ustanovljene su i u pogledu utjecaja zanimanja (C iznose od .323 do .224): osim što se tiče izleta, mladi se stručnjaci ponašaju kao i visokoobrazovana mladež, a njihovim antipodom pokazuju se mladi radnici i nezaposlena mladež. Znatno utjecaj ima i bračni status mladeži (vrijednosti C se kreću od .475 do .207), i to tako da život u bračnoj zajednici djeluje restriktivno na sudjelovanje u nekoliko aktivnosti: udate/oženjeni rjeđe odlaze u kino, kazalište i gostionice, manje se bave sportom i rjeđe se sastaju s prijateljima. Spol utječe samo na nekoliko aktivnosti (C od .350 do .220): mladi muškarci češće izlaze u gostionice i restorane i bave se sportom, a djevojke češće čitaju knjige. Na kraju, religioznost ispitanika utječe jedino na učestalost odlazaka u crkvu (C = .475).

Rečene razlike s obzirom na promatrana obilježja mladih svjedoče o znatnom utjecaju socijalizacijskih faktora na provođenje dokolice. Na to ukazuju razlike između obrazovane i neobrazovane mladeži, te žena i muškaraca. No, nezanemarivu korektivnu ulogu imaju i situacijske okolnosti, na što upućuju razlike na osnovi zanimanja i bračnog statusa. Kako se moglo i očekivati, utjecaj religioznosti manifestira se samo u aktivnosti neposredno povezanoj s religioznom samoidentifikacijom i ne proteže se na druge aspekte dokolice kao integralnog dijela svakodnevice mladih. Dobivene razlike preko pojedinačnih aktivnosti pokazuju pak da se mladi međusobno najviše razlikuju po učestalosti odlazaka u kino, kazalište i crkvu, te čitanja knjiga. Stanovite razlike postoje i u odlascima u restorane i na izlete, dok se po učestalosti sudjelovanja u ostalim aktivnostima mladi tek sporadično diferenciraju. S druge strane, najveća homogenost mladeži ustanovljena je u gledanju televizije ili videa, susretima s rođacima i bavljenju hobbijem, pa se mladi međusobno statistički značajno ne razlikuju u stupnju participacije u tim aktivno-stima. Ne začuđuje što se podskupine mladih međusobno ne razlikuju u gledanju TV-a i u bavljenju hobbijem: prva je aktivnost najučestalija i najredovitija, a pojam hobi obasiže vrlo raznorodne aktivnosti. Zanimljivo je, međutim, da *frekventnost posjećivanja s rođacima ne varira s obzirom ni na jedno obilježje mladih*, iz čega slijedi da je održavanje rođачkih veza prilično duboko ukorijenjeno u tradiciji i da, za sada, uspješno odolijeva utjecajima modernizacije. Zbog potonjih implikacija ovaj nalaz zasluđuje detaljniji komentar. Naime, treba reći da na osnovi raspoloživih podataka ne možemo pouzdano reći koliko su postojeći rođачki kontakti indikator emocionalne vezanosti a koliko su uvjetovani utilitarnim razlozima (primjerice, posjećivanje rođaka u selu i povratak u grad s punim torbama hrane). No, može se pretpostaviti da značajnu ulogu imaju utilitarni motivi širega spektra - od materijalne ispomoci (u naturi i drugim oblicima) do pomoci u pronalaženju zaposlenja ili osiguranja potpore u odnosu prema svima "drugima" koji nisu članovi porodice. Takav tip porodičnih spona upućuje na organski tip solidarnosti, karakterističan za tradicionalna društva, a intenzivna

rođačka povezanost (ustanovljena u ovom istraživanju) sugerira da je hrvatsko društvo još uvijek prožeto snažnim elementima tradicionalizma.

### 3.2. Slobodno vrijeme ruralne i urbane mladeži

Razlog produbljenije analize razlika u načinu provođenja slobodnog vremena između seoske i gradske mladeži leži u dosadašnjim spoznajama da je ruralno-urbani kontinuum jedno od najutjecajnijih obilježja. Te su razlike osobito zamjetne u društvu kao što je hrvatsko, a koje ne možemo ubrojiti u visokourbanizirana društva.

#### 3.2.1. Sociostrukturalna obilježja ruralne i urbane mladeži

Za potrebe ove rašlambe ruralna i urbana mladež definirane su pomoću dva zasebna obilježja: mjesta rođenja (provenijencije) i mjesta stanovanja (domicila, rezidencijalnog statusa). Podsjećamo da su otprilike dvije petine mladih ruralne provenijencije i domicila (detaljnije vidjeti u prikazu uzorka mladih). U usporedbi s razvijenim europskim zemljama to je visok udjel, što svrstava Hrvatsku u poluurbanizirana društva.

Usporedba pak mjesta rođenja i stanovanja mladih ( $C = .677$ ) kazuje da je od svih mladih rođenih u selu njih 76% ostalo tamo i živjeti, 14% ih je preselilo u neki manji grad, 4% u makroregionalno središte, a 5% u Zagreb. Motreći iz rakursa domicila, 87% mladih stanovnika sela tamo je i rođeno, dok ih je 7% doselilo iz manjega, a 6% iz velikog grada. S druge strane, 16 do 19 posto mladih u gradovima rođeno je u selu. Ti podaci ukazuju na nekoliko trendova, a prije svega da se trajne migracije selo - grad nastavljaju, dok je obratna tendencija zanemariva. Kako gotovo četvrtina mladih rođenih u selu trajno napušta ruralna područja, i kako doseljenici iz gradova ne čine ni desetinu mlade populacije sela, ti trendovi upućuju na nastavak procesa depopulacije seoskih područja. Proces migracije iz ruralnih u urbane sredine ipak je slabijeg intenziteta negoli ranijih desetljeća. Na to upućuju već spomenute činjenice: statistički značajne razlike između mladih i starijih nisu utvrđene s obzirom na domicil, nego u pogledu provenijencije. Dakako, trajne migracije iz sela u gradove oslabile su i zbog toga što se pučanstvo u ruralnim područjima prilično prorijedilo, a zacijelo i zbog sporog gospodarskog razvitka Hrvatske, s malom potražnjom urbanih aglomeracija za novom radnom snagom. Riječju, aspiracije mladog seoskog pučanstva da napuste ruralno okruženje nisu jenjale, nego su gradovi postali nesposobni da apsorbiraju potencijalne doseljenike. Stoga valja pretpostaviti da će slijedom povoljnijih okolnosti (stjecanjem profesionalnog iskustva, ubrzanijim društvenim razvojem i sličnim) dio današnjih mladih žitelja sela (posebice onih s višim kvalifikacijama) preseliti u grad u potrazi za boljim uvjetima života.



Tablica 2.

Učestalost obavljanja pet aktivnosti s obzirom na provenijenciju i domicil mladih (u %)

Aktivnosti	Mjesto rođenja			Mjesto stanovanja (domicil)			
	Selo	Grad	Veliki grad	Selo	Grad	Makroregionalni centar	Zagreb
<b>Odlazak u kino</b>	C=.275			C=.312			
- nikada	51	31	21	56	34	17	19
- rjeđe od mjesečno	28	27	36	23	28	40	38
- mjesečno, tjedno i dnevno	21	42	43	21	38	43	43
<b>Odlasci u kazalište, na izložbe i koncerte</b>	C=.322			C=.397			
- nikada	76	48	38	82	52	40	28
- rjeđe od mjesečno	18	36	39	14	35	30	50
- mjesečno, tjedno i dnevno	6	16	23	4	13	30	22
<b>Odlasci na izlete</b>	C=.258			C=.291			
- nikada	53	30	27	55	32	30	24
- rjeđe od mjesečno	34	42	48	33	42	55	41
- mjesečno, tjedno i dnevno	13	28	25	12	26	15	35
<b>Odlasci u crkvu</b>	C=.226			C=.255			
- nikada	14	31	30	12	31	28	31
- rjeđe od mjesečno	32	35	27	32	36	28	24
- mjesečno	20	15	18	20	14	20	22
- tjedno i dnevno	34	19	25	36	19	23	23
<b>Čitanje knjiga</b>	C=.291			C=.318			
- nikada	40	16	19	43	18	22	16
- rjeđe od mjesečno i mjesečno	37	32	41	38	36	38	30
- tjedno i dnevno	23	52	39	19	46	40	54

Nadalje, usporedba provenijencije i domicila mladih s pet ostalih promatranih socijalnih obilježja pokazuje da se ruralna i urbana mladež međusobno statistički značajno ne razlikuje po spolnoj strukturi, bračnom statusu i religioznoj samoidentifikaciji. Značajno se razlikuju po obrazovnoj i profesionalnoj strukturi: mladi rođeni u selu ( $C = .247$ ) i oni koje žive u selu ( $C = .277$ ) prosječno su niže obrazovani od urbane mladeži. Na primjer, 39% rođenih u selu nije steklo nikakvu kvalifikaciju (takvih je među rođenima u malom gradu 13%, a u velikom gradu 24%), a fakultet ih je završilo tek 6% (od rođenih u malom gradu 18%, a u velikom gradu 12%). Ili, drukčije rečeno, od svih onih koji su završili samo osnovnu školu 64% ih je rođeno u selu, dok je onih koji su završili fakultet čak 51% rođeno u malom gradu (a po četvrtina u selu ili u velikom gradu). Istovjetna je tendencija

ustanovljena i u pogledu domicila: 38% mladih koji žive u selu je bez ikakvih kvalifikacija, a samo 3% ima završen fakultet, dok se u gradovima udjel onih bez kvalifikacija kreće između 11 i 20 posto, a udjel akademski obrazovanih između 12 i 18 posto. Sukladna obrazovnoj strukturi je i struktura zanimanja promatrana preko provenijencije ( $C = .201$ ) i rezidencijalnoga statusa ( $C = .264$ ) mladih: 52% rođenih u selu su radnici (od mladih rođenih u gradovima radnika ima između 34 i 41 posto), samo 7% ih je stručnjaka (od rođenih u gradovima oko 18%), dok se nezaposleni ravnomjerno regrutiraju iz svih sredina (po 30%). što se tiče mjesta stanovanja ustanovljene su identične tendencije, s tim što su one još naglašenije. Naime, među mladima u selu pretežu oni s radničkim zanimanjima (54%), a stručnjaka je samo 4%. S druge strane, među mladima u gradovima radnika ima između 33 i 40 posto, a stručnjaka između 17 i 20 posto. Opetovano se pokazalo da je udjel nezaposlenih u svim sredinama podjednak i kreće se od 28% u malim gradovima do 37% u makroregionalnim središtima. Nalazi o obrazovnoj i profesionalnoj strukturi ruralne i urbane mladeži mogu se sažeti u konstataciju: *suvremena hrvatska seoska mladež je u socijalno inferiornijem položaju od gradske omladine*. Taj trend je konstanta od šezdesetih godina (od kada se provode sustavnija istraživanja mladih) i očito je da promjena koje bi vodile revitalizaciji ruralnih područja - a koja nužno uključuje adekvatne ljudske resurse - još nema.

### 3.2.2. Način provođenja slobodnog vremena ruralne i urbane mladeži

Prethodna istraživanja potvrdila su pretpostavku da ruralno i urbano podrijetlo i domicil znatno utječu na način provođenja dokolice mladih, te da je ruralno-urbani kontinuum pri tome i jedan od utjecajnijih socijalizacijskih faktora i situacijska okolnost koja u primjetnoj mjeri diktira način provođenja dokolice. I rezultati ovog istraživanja potvrdili su tu hipotezu.

Tablica 3.  
Slušanje glazbe i odlazak na ljetovanje s obzirom na domicil mladih (u %)

Aktivnost	Mjesto stanovanja (domicil)			
	Selo	Grad	Makroregionalni centar	Zagreb
<b>Slušanje glazbe</b>	C=.318			
- nikada	43	18	22	16
- rjeđe od mjesečno, mjesečno i tjedno	38	36	38	30
- dnevno	19	46	40	54
<b>Ljetovanje u 1995.</b>	C=.214			
- da	23	33	45	49
- ne	87	67	55	51

Prvo, mladi različite provenijencije i domicila međusobno se statistički značajno ne razlikuju po učestalosti odlazaka u gostionice i restorane, u bavljenju sportom i hobbijem, gledanju televizije i videa, posjećivanju s prijateljima i rođacima, te putovanjima u inozemstvo. S obzirom na mjesto rođenja mladi se ne razlikuju ni u slušanju glazbe i odlascima na ljetovanje ili zimovanje.

Ustanovljene statistički značajne povezanosti prikazane su integralno u tablicama 2. i 3.

Iz tablica 2. i 3. vidljivo je da su najizraženije razlike s obzirom na provenijenciju i domicil ustanovljene u frekventnosti odlazaka na kazališne, izložbene i koncertne priredbe. Takvi nas nalazi ne čude znamo li da se kulturne potrebe i navike stječu od rane životne dobi i da su njihov razvoj i njegovanje - uz subjektivne, socijalno uvjetovane pretpostavke (osobno obrazovanje, obrazovanje roditelja, imovinski status itd.) - uvjetovani i objektivnim, a prije svega postojanjem i dostupnošću određenih kulturnih sadržaja i institucija. Zato stanovnici ruralnih područja vrlo rijetko pribivaju navedenim kulturnim događajima, a očito ni preseljenje u kulturno bogatiju sredinu ne uspijeva potpuno nadvladati utjecaj ranije socijalizacije. Gotovo identično tumačenje važi i za povezanosti utvrđene u pogledu učestalosti odlazaka u kino. Glavna je razlika spram prethodno komentirane aktivnosti u tome što mladi općenito više odlaze u kino negoli u kazalište. Kinodvorane su rasprostranjenije i zato dostupnije od kazališnih kuća, ali ipak ne treba zanemariti podatak da preko polovice seoske mladeži (i po podrijetlu i po domicilu) nikada ne ide u kino. To je vrlo visok postotak u suvremenim prilikama i on ukazuje na siromašnu kulturno-zabavnu ponudu u našim selima. Istovjetne razlike ustanovljene su i u čitanju knjiga. Za čitanje knjiga presudnije je, više negoli za dvije prethodne aktivnosti, obrazovanje mladih. Naime, kako se ruralna i urbana mladež značajno razlikuju po obrazovanju, logično je očekivati da prosječno obrazovanija gradska mladež češće poseže za knjigom. S druge strane, manja dostupnost knjiga u selima (jer u njima uglavnom nema knjižara i knjižnica) dodatno potencira negativan učinak prosječno nižeg obrazovanja ruralne mladeži. Seoska i gradska mladež razlikuju se i po učestalosti odlazaka na izlete. Ako se za mlade stanovnike sela može pretpostaviti da manje idu na izlete jer žive u neposrednijem dodiru s prirodom, pitanje je zašto oni rođeni na selu, a koji su preselili u grad, iskazuju manju potrebu za takvim oblikom provođenja slobodnog vremena. Čini se da su odlasci na izlete prije svega urbani fenomen, premda ne treba previdjeti i utjecaj obrazovanja ispitanika (s njim su povezani i prihodi kao važan element prakticiranja većine izletničkih pohoda).

Suprotna tendencija ustanovljena je u pogledu odlazaka u crkvu, koje ruralna mladež znatno više prakticira. Kako se seoska i gradska mladež međusobno ne razlikuju po religioznoj samoidentifikaciji (s njom nije povezano nijedno promatrano socijalno obilježje mladih, pa čak ni obrazovanje), učestalije je pohađanje crkve u ruralnim sredinama zacijelo motivirano nekim razlozima izvan sfere religioznosti: većim utjecajem tradicije, jačim socijalnim pritiskom okoline i manjim brojem alternativnih mjesta za okupljanje. Poznato je da se u crkvama u selima ne

obavljaju samo religiozni obredi nego su one i mjesta odvijanja društvenoga života lokalne zajednice, zbog čega je odlazak u crkvu gotovo nezaobilazna aktivnost. Odrastanje i sazrijevanje u takvom okruženju očito razvija potrebu i naviku odlazaka u crkvu, koje opstaju i prelaskom u urbanu sredinu u kojoj su nadomjesne mogućnosti druženja veće a socijalna kontrola manje izravna.

Učestalost slušanja glazbe je povezana samo s rezidencijalnim statusom, dakako u korist urbane mladeži. Medijska dostupnost glazbe (preko nosača zvuka, radija i televizije) trebala bi biti podjednaka u ruralnim i urbanim područjima. Međutim, u gradskim sredinama više je disco-klubova i češće se održavaju različiti koncerti, pa se čini da gradska mladež svoja druženja više povezuje sa slušanjem glazbe. Budući da sudjelovanje u toj aktivnosti nije povezano s provenijencijom, vjerojatno je da dobrim dijelom ovisi o ponudi glazbenih sadržaja u sredini u kojoj mladi žive.

Na kraju, osobito je zanimljivo da je odlazak na ljetovanje i/ili zimovanje povezan samo s domicilom pri čemu je trend linearan: što je sredina u kojoj mladi žive urbaniziranija to je broj onih koji idu na odmor veći. Sigurno je da taj trend diktiraju poznate socijalne razlike između seoske i gradske mladeži, ali je očito da na njega utječu i drugi elementi. Prvo, mladi koji žive u visokourbaniziranim sredinama osjećaju veću potrebu za promjenom okoline. Ta potreba za bijegom iz grada (što djelomice sugeriraju i češći odlasci na izlete) i njegova ubrzanog tempa života poznata je pojava suvremenoga doba. Ova tendencija ukazuje i na globalno uočeni fenomen rasta turizma, paralelno s procesom urbanizacije i porastom životnog standarda pučanstva.

U kontekstu povezanosti ruralno-urbanog kontinuuma s dokolicom mladih *indikativan je nešto izraženiji utjecaj domicila negoli provenijencije*. Ta se konstatacija zasniva na povezanosti većeg broja aktivnosti s rezidencijalnim statusom i na numerički izraženijim povezanostima domicila s participacijom u promatranim aktivnostima. To sugerira da se nepovoljnije socijalizacijske okolnosti mogu djelimice prevladati prijelazom u sociokulturno bogatiju sredinu. Istodobno, to potvrđuje pretpostavku da na način provođenja slobodnog vremena u velikoj mjeri utječu objektivne okolnosti, tj. broj i raznovrsnost kulturnih sadržaja i institucija određene sredine. Kako gradovi u pravilu nude više, logično je da je dokolica urbane mladeži dinamičnija i svestranija.

### 3.3. Obrasci provođenja slobodnog vremena

S obzirom da ispitanu dokolicu mladih konstituiraju raznorodne aktivnosti intrigantno je i korisno ustanoviti kako se te aktivnosti strukturiraju (grupiraju). Pretpostavlja se da postoje *određeni obrasci* (latentne dimenzije) ponašanja ispitanika u dokolici, a koji nisu neposredno uočljivi na razini pojedinačnih aktivnosti. Da bi se ti obrasci otkrili primijenjen je postupak faktorske analize, dok je za ustanovljavanje međusobnih sličnosti i/ili razlika između različitih skupina ispi-

tanika u njihovu zastupanju pojedinog obrasca provođenja dokolice korištena analiza varijance. Za analizu varijance korišteno je svih sedam promatranih socijalnih obilježja mladih.

Faktorizacijom četrnaest promatranih aktivnosti (manifestnih varijabli) dobivena su četiri faktora prvoga reda, koji zajedno tumače 53,7% ukupne varijance (tablica 4.).<sup>6</sup>

Prvi ekstrahirani faktor nazvan je *elitno-kulturni obrazac provođenja dokolice*, jer ga primarno određuju aktivnosti koje pripadaju tzv. elitnoj kulturi. Premda u istraživanju nisu tražene informacije o sadržaju aktivnosti, ovdje se polazi od pretpostavke da, u konstelaciji svih analiziranih aktivnosti dokolice, one izdvojene u ovom faktoru tvore elitno-kulturne aktivnosti zbog načelno veće intelektualne zahtjevnosti. Otuda se može pretpostaviti da se radi o tipu dokolice čija je naj-naglašenija funkcija *razvoj ličnosti*, uz neke elemente rekreacije. Sudeći po učestalosti obavljanja ovih aktivnosti može se hipotetički reći da je taj obrazac provođenja dokolice razmjerno najmanje rasprostranjen među suvremenom hrvatskom mladeži. Zato i ne čudi izrazita nehomogenost mladih u zastupanju ovoga faktora (razlike su brojne, iako ne i numerički jako velike), a što indicira da se radi o *profiliranim afinitetima*. Naime, rezultati analize varijance pokazuju da se u ovom obrascu provođenja dokolice najbolje prepoznaje visokoobrazovana mladež, oni koji rade kao stručnjaci, rođeni i nastanjeni u urbanim središtima, te žene i oni koji nisu u braku (F-omjeri kreću se od 34.88 do 8.15). Potpuno je očekivano da tzv. kompetentnija mladež (obrazovanija i socijalizirana u urbanom miljeu) preferira elitno-kulturni obrazac provođenja dokolice. No što se zbiva s obzirom na spol i bračni status? Kako djevojke u uzorku nisu ni obrazovanije ni urbaniziranije od mladića, ostaje hipoteza da su se u socijalizacijskom procesu pod utjecajem nekih tradicijskih elemenata razvili različiti afiniteti: djevojke nešto više vremena provode u kući (pa tako i više čitaju), a kada izlaze, prihvatljivije je da povod bude neka kulturna manifestacija. Razlike na osnovi bračnog statusa vjerojatno su kombinirana posljedica toga da mladi u braku (a većina ih ima potomstvo) raspoložu s manje slobodnog vremena i da zbog nužnosti čuvanja male djece rjeđe imaju prilike izlaziti.

Drugi faktor, nazvan *socijalno-aktivni obrazac*, naziv duguje tipu aktivnosti koje ga konstituiraju, a koje sadrže naglašenu socijalnu komponentu. Naime, bez obzira radi li se o izlascima u gostionice, restorane, pa i u kino, ili o bavljenju sportom, sudjelovanje u tim aktivnostima najčešće podrazumijeva druženje s drugim ljudima. Te aktivnosti upućuju na to da se radi o obrascu dokolice čija je primarna funkcija *zabava i razonoda*, a tek bi se uvjetno moglo govoriti i o elementima razvoja ličnosti. Distribucija učestalosti obavljanja faktorom obuhvaćenih aktivnosti sugerira da je to razmjerno raširen obrazac provođenja dokolice. U tom su fak-

<sup>6</sup> Korisna dodatna informacija jest ona o međusobnim korelacijama dobivenih faktora: Faktor I. je u korelaciji s Faktorom II. (.224) i Faktorom III. (.441), a Faktor II. u korelaciji s Faktorom IV. (.489).

Tablica 4.  
Obrasci (latentne dimenzije) provođenja slobodnog vremena

Faktori	Aktivnosti (manifestne varijable)	
<b>Faktor I. (23,2% zajedničke varijance)</b>	.750	Kazalište, koncerti ozbiljne glazbe, izložbe
Elitno-kulturni obrazac	.729	Čitanje knjiga
	.656	Sviranje, pisanje, slikanje
	.649	Izleti
	.427	Hobi
<b>Faktor II. (12,1% zajedničke varijance)</b>	.774	Gostionice, kavane
Socijalno-aktivni obrazac	.660	Sport, lov, ribolov
	.612	Restorani
	.497	Kino
<b>Faktor III. (10,8% zajedničke varijance)</b>	.742	Gledanje TV, video
Medijski obrazac	.685	Slušanje glazbe
	.479	Posjećivanje s prijateljima
<b>Faktor IV. (7,6% zajedničke varijance)</b>	.758	Posjećivanje s rođacima
Tradicionalno-familistički obrazac	.652	Odlazak u crkve

toru mladi najhomogeniji: jedine razlike javljaju se s obzirom na bračni status (F-omjer = 131.36) i spol (F-omjer = 117.45). Ove su razlike vrlo izražene i utoliko u interpretaciji prethodnog faktora potkrepljuju iznesenu hipotezu: mlade žene i bračni parovi primjetno manje provode dokolicu izvan kuće. To posebice važi za "puko druženje" na javnim mjestima bez dodatnih sadržaja. Osim toga, veća zastupljenost muškaraca u ovom obrascu dodatno ukazuje na utjecaj tradicije i uvriježjenih sociokulturnih podjela po spolu.

Treći ekstrahirani faktor nazvan je *medijski obrazac*, jer u njemu dominiraju aktivnosti povezane s medijima (televizijom, videom ili radiom, na kojemu se najčešće sluša glazba). Kada se tim aktivnostima pridruže posjećivanja s prijateljima (a što bar djelomice može značiti da se tada zajednički gleda video i/ili sluša glazba), nameće se pretpostavka da se radi o obrascu provođenja dokolice čija je najvidljivija funkcija *zabava i razonoda*. Činjenica da su pojedinačne aktivnosti koje formiraju ovaj faktor najrasprostranjenije u populaciji mladih sugerira da je ovaj obrazac provođenja dokolice najzastupljeniji. Unatoč tomu ne može se govoriti o izrazitoj homogenosti mladih, jer taj faktor više zastupaju žene, mladi rođeni i nastanjeni u većim gradovima te oni koji se deklariraju nereligiozima (F-omjeri su niski i kreću se od 10.34 do 6.26). Bolje prepoznavanje djevojaka ne iziskuje dodatna obrazloženja, jer se radi o aktivnostima koje se poglavito odvijaju u kući (svojoj ili kući prijatelja). Malo više čudi nalaz da je mladež urbanog podrijetla i domicila sklonija tom tipu provođenja dokolice, pa se može reći da je veća orijentacija na medije i njihove sadržaje još uvijek primjetno urbani fenomen.

Ipak, najviše intrigira razlika između religioznih i nereligioznih ispitanika, jer usporedbom toga obilježja sa drugim socijalnim obilježjima mladih nisu dobivene relevantne razlike. Iz toga slijedi da se kroz odnos (ne)religiozne samoidentifikacije i ovog obrasca provođenja dokolice reflektiraju neke značajke koje ovom analizom nisu obuhvaćene. Može se tek spekulirati da je nereligiozna mladež nešto više ekstrovertirana i otvorenija utjecajima iz najšire okoline.

Posljednji, četvrti dobiveni faktor imenovan je kao *tradicionalno-familistički obrazac*, jer ga konstituiraju aktivnosti koje upućuju na tradicionalne sadržaje i obrasce ponašanja. Funkcije ovoga tipa provođenja dokolice najteže je dešifrirati, jer se djelomice može pretpostaviti da se radi i o svojevrsnim obvezama, pa je utoliko i upitno koliko te aktivnosti pripadaju dokolici. Ipak bi se moglo reći da ovaj obrazac provođenja dokolice na stanovit način objedinjuje sve rečene funkcije slobodnog vremena. Sudeći po učestalosti obavljanja faktorom obuhvaćenih aktivnosti, ovaj način provođenja dokolice *osrednje* je zastupljen među ispitanom populacijom mladih. Između raznih podskupina mladeži dobivene su očekivane razlike: u ovom se obrascu bolje prepoznaju religiozni ispitanici (F-omjer = 28.54), oni koji su u braku (F-omjer = 21.50) te oni nastanjeni u selu (F-omjer = 5.99). Utjecaj religioznosti nije nužno komentirati jer je u ovom kontekstu on razumljiv. Slično je i s utjecajem bračnog statusa: mladež koja je u braku u većoj se mjeri odvojila od roditelja (makar jedan partner), pa utoliko raste potreba ili obveza uzajamnog posjećivanja s roditeljima i drugim rođacima. Ni utjecaj ruralnog domicila nije neočekivan: budući da takve sredine nude manje različitih sadržaja i budući da su u seoskom miljeu rođачke veze manje načete, a odlasci u crkvu tradicionalna aktivnost koja nudi i priliku za druženja, logično je da je ovom obrascu dokolice ruralna mladež više naklonjena.

#### 4. Rekapitulacija rezultata istraživanja i zaključna razmatranja

Prethodna analiza nekih aspekata slobodnog vremena hrvatske mladeži sredinom devedesetih godina ukazuje na više intrigantnih tendencija koje zavređuju dodatnu elaboraciju. No prvo ćemo rekapitulirati dobivene nalaze o tome kako ispitanica mladež koristi svoju dokolicu, i s čime je to povezano.

Gledajući pojedinačne aktivnosti, mladi najučestalije gledaju televiziju ili video i slušaju glazbu, a potom slijedi posjećivanje s prijateljima i rođacima, pa izlasci u kavane i kino, a najrjeđe se bave nekim hobbijem, pisanjem, slikanjem i sviranjem, te odlascima na kazališne, glazbene i likovne priredbe. Ti podaci kazuju da u dokolici mladih sredinom devedesetih godina *dominiraju aktivnosti čija je primarna funkcija zabava, razonoda i rekreacija*, a da su intelektualno zahtjevnije aktivnosti znatno manje zastupljene. Taj je trend konstantan i u tom pogledu od sedamdesetih godina do danas nisu registrirane bitne promjene, osim što se s porastom prosječne obrazovanosti mladeži i procesom urbanizacije bilježi stalni pomak prema aktivnostima karakterističnima za urbani način života.



Višestruko su indikativne razlike ustanovljene između mladeži i starijih osoba. Osnovna se razlika ne očituje toliko u jačoj usmjerenosti različitih dobnih skupina na različite aktivnosti, koliko u tome da *mladež više od starijih participira u gotovo svim promatranim aktivnostima dokolice*. Iz toga slijedi da se s porastom životne dobi smanjuje sudjelovanje u gotovo svim aktivnostima, a u vrlo maloj mjeri mijenjaju afiniteti. Razlozi zbog kojih s porastom životne dobi dolazi do općeg osiromašenja slobodnog vremena su kompleksni: s jedne strane, svaki novi naraštaj mladih prosječno je obrazovaniji i urbaniziraniji od generacija starijih (istraživanja su pokazala da su to važni preduvjeti provođenja aktivnije i svestranije dokolice), a s druge se strane radi o utjecaju toka života (životnog ciklusa). To znači da nije presudno puko biološko starenje, nego činjenica da s porastom dobi većina ljudi preuzima trajne životne uloge (uz obavljanje profesionalnog rada najvažnija je roditeljska uloga), ispunjavanje kojih najčešće implicira dokidanje dijela slobodnog vremena. Otuda se smanjenje raspoloživog slobodnog vremena starijih reflektira kao opći pad participacije u većini aktivnosti dokolice.

U slobodnom vremenu zaposlene i nezaposlene mladeži sredinom devedesetih godina *nisu ustanovljene sistematske promjene* spram dokolice mladeži koncem osamdesetih godina. Naime, dok usporedba dokolice radnoaktivnog stanovništva Hrvatske svih dobnih kategorija u tom razdoblju upućuje na opće slabljenje njihove participacije u gotovo svim analiziranim aktivnostima, iz čega je slijedio zaključak da taj trend indicira pad kvalitete življenja (Ilišin, 1998.), kod mladeži ta tendencija nije ustanovljena. Preciznije rečeno, u promatranom je razdoblju u nekim aktivnostima zabilježeno veće sudjelovanje, u drugima je došlo do opadanja, a u trećima nisu evidentirane nikakve promjene. Pridruži li se tome podatak da su mladi 1995. išli manje na zimovanje/ljetovanje nego 1988. godine, nadaje se zaključak - barem kada je dokolica indikator - *da je i kvaliteta življenja mladih ipak pretrpjela stanovito pogoršanje*. Budući da prihodi mladih sigurno nisu veći od prihoda starijih, treba pretpostaviti da nepostojanje raznih obveza među mladima (a koje često zahtijevaju i vrijeme i novac) jednim dijelom anulira utjecaj onih faktora koji pridonose pogoršanju standarda. Valja spomenuti i utjecaj obrazovanja i urbaniziranosti: obrazovaniji i urbaniziraniji pojedinci potencijalno više vrednuju dokolicu kao legitimni sastavni dio svakodnevice. Međutim, rezultati sugeriraju da je slobodno vrijeme ono područje svagdašnjice u kojemu su mladi relativno privilegirani, a nije suviše dodati da je to ujedno i jedno od rijetkih područja u kojima je mladež u boljoj poziciji od starijih.

Ipak, svi mladi ne provode dokolicu na isti način. Između raznih podskupina mladih ustanovljene su karakteristične razlike. Unatoč tome mladi su primjetno homogeniji nego stariji, vjerojatno zbog nešto veće sličnosti u sociokulturnim obilježjima i statusu od starijih u kojih su socijalne raslojenosti transparentnije. Stoga je moguće pretpostaviti da bi unutarinja diferencijacija mladih bila izraženija da su uzorkom bili obuhvaćeni srednjoškolci i studenti. Na razini pojedinačnih aktivnosti, ispitana mladež je najhomogenija kada se radi o gledanju televizije i slušanju glazbe, posjećivanju s rođacima i prijateljima te bavljenju nekim hobijem, jer

frekventnost obavljanja tih aktivnosti nije povezana s kontroliranim obilježjima. S druge strane, mladež je međusobno najdiferenciranija u pogledu čitanja knjiga te odlazaka u kino, crkvu i na kulturne priredbe, jer potonje aktivnosti najviše ovise o izgrađenim afinitetima i o sociokulturnim faktorima.

Obilježja koja u najvećoj mjeri diskriminiraju ispitanu mladež u njezinu slobodnom vremenu jesu *stupanj obrazovanja, zanimanje, mjesto stanovanja, provenijencija i bračni status*. Utjecaj tih obilježja je prilično jednoznačan: visokoobrazovana mladež zaposlena na poslovima stručnjaka, rođena i nastanjena u većim urbanim središtima, te ona koja nije u braku, provodi primjetno aktivniju i svestraniju dokolicu, više participira u aktivnostima kao što su čitanje knjiga, odlasci u kino, na kulturne priredbe, u restorane, te u većem broju odlazi na odmor, a manje odlazi u crkvu. *Velik utjecaj obrazovanja i ruralno-urbanog kontinuuma na kakvoću dokolice* odavno je ustanovljen i interpretiran, pa ne iziskuje posebna obrazloženja, osim objekcije da socijalizacija u urbanom miljeu, više obrazovanje i dostupnost većeg broja različitih sadržaja u sredini u kojoj mladi žive pridonosi jasnijem profiliranju afiniteta i njegovanju svestranije dokolice. Bračne (zapravo roditeljske) obveze reduciraju sudjelovanje mladeži u većini aktivnosti koje zahtijevaju izlaske. Taj je nalaz kompatibilan sa spoznajama da je roditeljstvo trajna životna uloga koja u najvećoj mjeri diktira prijelaz iz mladosti u odraslost, što sugerira da je utjecajnija nego zapošljavanje i stambeno osamostaljivanje (Waite, Haggstrom i Kanouse, 1986.; McLanahan i Adams, 1989.; Logan, Ward i Spitze, 1992.). Roditeljstvo bitno mijenja način života mladih u svim sredinama (neovisno o razvijenosti društva), što zacijelo znači da ono ne djeluje restriktivno na dokolicu samo zbog eventualnog nepostojanja zadovoljavajuće socijalne infrastrukture (kojoj je zadaća i skrb o djeci kako bi roditelji dobili vrijeme "za sebe"), nego i zbog specifičnih psiholoških razloga koji mijenjaju prioritete mladih roditelja. Zanimljivo je još da se u ovoj analizi utjecaj spola pokazao osrednjim, što je promjena u odnosu na konac osamdesetih godina kada je to obilježje bilo znatno utjecajnije (Ilišin, 1991.). No zadržale su se one najtradicionalnije razlike: mladići češće izlaze u gostionice i restorane i bave se sportom, dok djevojke češće čitaju knjige. To upućuje da i unutar suvremene hrvatske mladeži opstaju neki utjecaji patrijarhalnoga modela socijalizacije, ali da postoje i indicije da je taj obrazac socijalizacije u aspektu tradicionalnoga spolnog razlikovanja uloga dobro načet. Hoće li aktualna retradicionalizacija u hrvatskom društvu (Pusić, 1993.; Županov, 1995.) zaustaviti razlaganje patrijarhalnog modela socijalizacije spolova pokazat će buduća istraživanja na novim kontingentima mladih. Na poslijetku, religiozna samoidentifikacija mladih pokazala se utjecajnom u krajnje ograničenom opsegu (samo u pogledu odlazaka u crkvu), što sugerira da religijska uvjerenja neznatno utječu na dokolicu kao integralan dio svakodnevnoga života mladih.

Jasniju sliku afiniteta mladeži u provođenju dokolice dala je faktorska analiza, kojom su ekstrahirana četiri faktora: elitno-kulturni, socijalno-aktivni, medijski i tradicionalno-familistički obrazac. Najprofiliraniji je elitno-kulturni obrazac

provođenja dokolice, kojega zastupaju vrlo prepoznatljive skupine mladih: visokoobrazovani, stručnjaci, oni urbane provenijencije i domicila, te žene i mladi koji nisu u braku. Najmanje je profiliran socijalno-aktivni obrazac u kojemu se više od ostalih prepoznaju jedino muškarci i oni koji nisu u braku. Preostala dva faktora mogu se djelomice držati antipodima, jer dok medijski obrazac zastupa urbana nereligiozna mladež (i to žene), tradicionalno-familistički obrazac preferira ruralna religiozna mladež (uz potporu onih koji su u braku). Sve u svemu, *prva tri obrasca provođenja dokolice mogu se tumačiti kao različite podvarijante modernijega, urbanog načina života, dok je četvrti obrazac reprezentant tradicionalnog načina života*. Rezultati pokazuju da prevagu odnose moderniji obrasci, karakteristični za suvremena razmjerno razvijena društva, ali da opstaju i neki tradicionalistički elementi. Na to osobito ukazuju razlike između ruralne i urbane mladeži koje imaju šire implikacije. Jedna od najvažnijih tendencija jest nastavak depopulacije hrvatskoga sela. Unatoč stanovitim infrastrukturnim poboljšanjima, ruralna područja nisu postala mjesta koja bi privukla mlade, posebice ne one s višim kvalifikacijama i iskustvom urbanog načina života. A takva nepovoljna socijalna struktura sela zacijelo pridonosi usporenoj modernizaciji ruralnih područja.

Povežemo li ustanovljene tendencije s aktualnim procesom retradicionalizacije u nekim drugim područjima društvenog života u Hrvatskoj te s nekim zakonskim rješenjima čija je intencija reguliranje određenih aspekata života mladih (ponajprije intervencijama represivnog tipa u način korištenja njihova slobodnog vremena), ostaje otvoreno pitanje hoće li dokolica budućih naraštaja mladih pretrpjeti značajnije strukturalne promjene. Sudeći po nekim sličnim iskustvima u nas i u svijetu, moglo bi se prognozirati da restriktivni zahvati zakonodavaca u domenu privatnosti uglavnom neće polučiti željene efekte, posebice kada se u zamjenu za nametnuta ograničenja ne nude neki novi oblici i sadržaji provođenja slobodnog vremena. A kako je slobodno vrijeme jedna od rijetkih, ako ne i jedina "oaza" u kojoj su mladi razmjerno autonomni i čak privilegirani spram starijih, nametnuta ograničenja postaju još dvojblijim.

## Literatura

1. Božović, Ratko (1979.): Iskušenja slobodnog vremena. - Beograd : NIRO Mladost, X, 272.
2. Burns, Thomas (1973.): Leisure in Industrial Society, in: **Leisure and Society in Britain**. - London : Allen Lane.
3. DeGrazia, Sebastian (1962.): Of Time, Work and Leisure. - New York : Twentieth Century Fund.
4. Despot, Blaženka (1976.): Plädoyer za dokolicu. - Beograd : NIRO Mladost, 264.
5. Dumazedier, Joffre (1967.): Toward a Society of Leisure. - New York : Free Press.
6. Dumazedier, Joffre (1972.): Rad i slobodno vrijeme, u: Georges Friedmann i Pierre Naville (ur.): **Sociologija rada**. - Sarajevo : Veselin Masleša, 680-704.
7. Ilišin, Vlasta (1991.): Neki aspekti društvenog položaja i slobodnog vremena mladih Hrvatske. - **Sociologija**, Beograd, 23 (1991) 1-2: 163-177.

8. Ilišin, Vlasta (1998.): Neki aspekti korištenja slobodnog vremena. Referat na međunarodnom znanstvenom skupu **Zbilja postkomunističke transformacije**, Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva, Zagreb, 6. i 7. veljače 1998., 20.
9. Kaplan, Max (1961.): *Leisure in America: a Social Inquiry*. - New York : Wiley.
10. Lefebvre, Henri (1988.): *Kritika svakidašnjeg života*. - Zagreb : Naprijed, XIV, 635.
11. Logan, John, R. ; Ward, Russell ; Spitze, Glenna (1992.): *As Old As You Fell: Age Identity in Middle and Later Life*. - **Social Forces**, Chapel Hill, NC, 71 (1992) 2: 451-467.
12. Martinić, Tena (1977.): *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*. - Zagreb : Informator, XII, 124.
13. McLanahan, Sara ; Adams, Julia (1989.): *The Effects of Children on Adults' Psychological Well-Being: 1957-1976*. - **Social Forces**, Chapel Hill, NC, 68 (1989) 1: 124-146.
14. Mills, Charles W. (1979.): *Bijeli ovratnik: američke srednje klase*. - Zagreb : Naprijed, 324.
15. Moren (Morin), Edgar (1979.): *Duh vremena*, 2 knjige. - Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1. Neuroza, 250; 2. Nekroza, 252.
16. Parker, Stanley (1975.): *The sociology of leisure: progress and problems*. - **The British Journal of Sociology**, London, 26 (1975) 1: 91-101.
17. Parker, Stanley (1985.): *Leisure and Work*. - London : George Allen, 343.
18. Pusić, Vesna (1993.): *Nova agenda za nove demokracije*. - **Erasmus**, Zagreb, (1993) 2: 7-12.
19. Rapaport, Rhona and Rapaport, Robert, N. (1974.): *Four themes in the sociology of leisure*. - **The British Journal of Sociology**, London, 25 (1974) 2: 215-229.
20. Skledar, Nikola i Marinović Jerolimov, Dinka (1997.): *Uloga religije i religioznosti u integracijskim procesima u Hrvatskoj*. - **Politička misao**, Zagreb, 34 (1997) 2: 177-191.
21. Touraine, Alain (1980.): *Postindustrijsko društvo*. - Zagreb : Globus, 355.
22. Veblen, Thorstein (1966.): *Teorija dokoličarske klase*. - Beograd : Kultura, 363.
23. Waite, Linda ; Haggstrom, Gus ; Kanouse, David, E. (1986.): *The Effects of Parenthood on Career Orientation and Job Characteristics of Young Adults*. - **Social Forces**, Chapel Hill, NC, 65 (1986) 1: 43-73.
24. Županov, Josip (1995): *Poslije potopa*. - Zagreb: Globus, 252.

**Vlasta Ilišin**

Institute for Social Research of Zagreb, Zagreb, Croatia

## **Young People's Leisure Time with Particular Regard to Rural-Urban Continuum**

### **Summary**

In this paper the author analyses some aspects of the leisure time (spare time) use of employed and unemployed youth in Croatia in mid nineties. Taking leisure time - being a significant development resource of an individual and of groups - as a starting point, she analysed results of an empirical research of Croatian urban and rural youth spare time use. Results of this empirical research show that the young are mostly occupied with primarily entertaining activities, while they are relatively rarely involved with creative and intellectually demanding activities. Comparison of the data gained with the results of an earlier similar research showed that there has not been much alteration in young people's patterns of leisure time use. On the other hand, comparison between the young and adults confirmed that the young's leisure time is still much richer and many-sided because they participate in almost all observed activities notably more than adults. In choosing the preferred activities the young mostly differ according to their educational level, profession, social background, residential and marital status. In this context it came out that rural background and domicile (similar as lower education, lower qualification occupation and marriage) have restrictive effect to the young's participation in observed activities. And, finally, the paper ends with re-interpretation of empirical results in context of current re-traditionalization process in some other fields of social life in Croatia.

*Key words:* leisure, rural-urban continuum, rural and urban youth, patterns of leisure-time use, Croatia.

*Received on:* 12<sup>th</sup> December 1998

*Vlasta Ilišin*

## **Les loisirs des jeunes, avec une analyse spéciale de la continuité en milieu rural et urbain**

### **Résumé**

Dans cet exposé l'auteur analyse quelques aspects de l'emploi des loisirs de la jeunesse qui exerçait une activité professionnelle et de celle qui n'en exerçait pas, vers le milieu des années quatre-vingt-dix, en Croatie. En partant des loisirs comme importante ressource de développement des individus et des groupes dans la société contemporaine, l'auteur a analysé les résultats de la recherche expérimentale sur les loisirs de la jeunesse croate, urbaine et rurale. Les résultats de la recherche empirique montrent que les jeunes ont, pour la plupart, des activités dont la fonction primordiale sont les divertissements et les distractions, tandis qu'ils patissent, proportionnellement, rarement des activités créatives et intellectuelles plus exigeantes. La comparaison entre les données obtenues et les résultats d'une recherche semblable antérieure a montré qu'il n'y a pas eu de changements importants dans la façon dont les jeunes emploient leurs loisirs. De plus, la comparaison entre les jeunes et les plus âgés a confirmé que les jeunes passent leur temps libre de manière bien plus diversifiée et plus abondamment, car dans la quasi-totalité des activités observées ils y participent beaucoup plus que les adultes. Dans la préférence de certaines activités, les jeunes se distinguent le plus entre eux compte tenu de leur niveau d'instruction, de leur profession, du milieu dont ils proviennent, de leur statut matrimonial et du lieu où ils résident. Dans ce contexte, il s'est avéré que l'origine rurale et le domicile (semblablement à une moindre instruction, à une profession avec une moindre qualification et au fait de vivre matrimonialement) à un effet restrictif sur la participation des jeunes à la plupart des activités observées. A la fin, l'exposé se termine par une réinterprétation des résultats expérimentaux dans le contexte du processus actuel de la retraditionalisation dans certains autres domaines de la vie sociale en Croatie.

*Mots clés:* loisirs, continuité rurale-urbaine, jeunesse rurale et urbaine, modes d'emploi du temps libre (loisirs), Croatie.

*Reçu:* le 12 Décembre 1998